

„TAMMATA” A MISKOLCI ORTODOX TEMPLOM VOTIVJAI

KÁRPÁTI LÁSZLÓ

A miskolci görög és makedovlach közösség Szt. Háromság tiszteletére szentelt temploma 1785–1790 között épült fel. A viszonylag szokványos barokk enteriőrbe Jankovics Miklós egri faszobrász műhelye készített az építészeti környezettel harmonizáló, azzal szerves egységben megjelenő pompás berendezést.¹

A templom *naoszának* északi oldalán, közvetlenül az *amvon* lépcsője és a *klirosz* mellett helyezkedik el az a díszes, mellékoltárszerű építmény, amely magába foglalja a hagyomány által Nagy Katalin cárnő ajándékának tulajdonított Achtirszki Istenanyja ikont. A helyi hagyomány szerint az uralkodó ezt az orosz egyházban nagy tiszteletnek örvendő kegyképmásolatot még a mai templom elődjének, a Szt. Naum kápolnának ajándékozta.² Az új templom felépültével, – annak belső tere megkomponálásakor – már tudatosan törekedtek az ikon reprezentatív elhelyezésére.

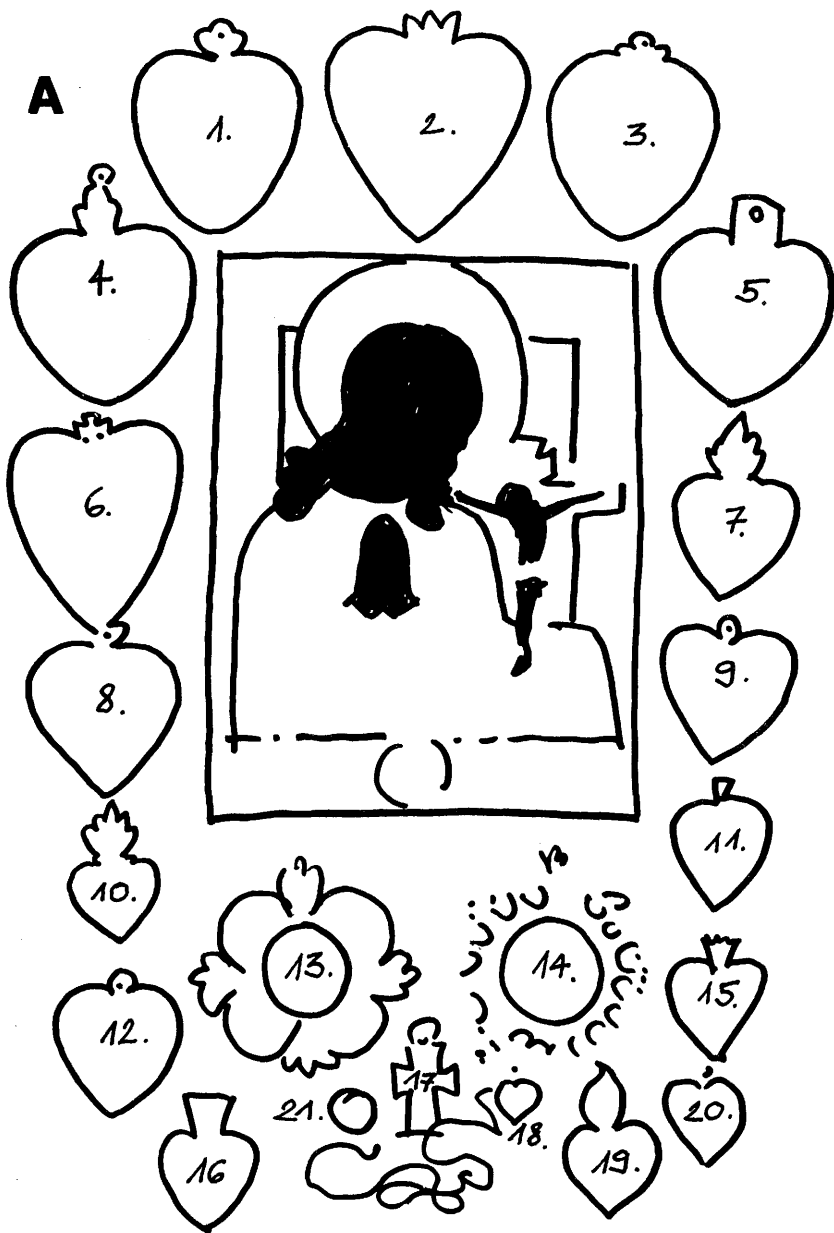
A Duna-melléki, 18–19. században épült barokk ortodox templomok berendezéseinek leírásakor a magyar nyelvű szakirodalom előszeretettel használja a *Mária-trón* kifejezést. Ez valószínűleg a szláv *presztol* tükörfordításának hatása, de a görög szövegekben is találkozhatunk a trón elnevezésével. Valójában ezek – a templomhajó északi oldalfalára állított díszes keretelésű Mária-ikonok – egy korábbi gyakorlatnak a barokk téralakítási szemlélete által átfogalmazott parafrázisai. A hagyományos késő bizánci tradíciót képviselő templomi berendezésekben a hajó terében két ikon elhelyezésére használt „bútortípus” különíthető el: az ún. *analogion*, illetve a *proszkinetárium*. Mindkettő funkciója közös: arra szolgál, hogy ezekre tegyék ki a templom tituláris ikonját, a helyi kultusz által kitüntetett szentek képeit, illetve az egyházi naptár által meghatározott rendben a soros ünnep ikonját. Az *analogiont* a *proszkinetáriumtól* az különbözteti meg, hogy ez utóbbi különösen díszes kiképzésű és az ikonosztal fölött kicsiny, díszes, faragott vagy berakott ornamentikával díszített baldachin helyezkedik el. Feltehetően a barokk szemlélete sugallta azt a változást, hogy ezek a *proszkinetáriumok* – melyek részben takarták az ikonosztáziont – kikerüljenek a hajó teréből, ezáltal az ikonosztázion teljes kompozíciója láthatóvá vált. Egyúttal a püspöki trónussal szemben való elhelyezésével helyreállt a hajó berendezésének szimmetriája is, miután mind az ikonosztázion, mind más esetben az Istenanyja ikonjai az ikonosztázion királyi ajtajától balra, – annak háttal állva jobbra – (. . . „Jobbod felől állt meg a Királynő” . . .)³ helyezkedtek el, így természetesen a nagy tisztelettel övezett miskolci kegykép is csak a hajó északi fala mellett, de annak a szentélyhez legközelebb eső zónájában kaphatott helyet.

1. *Ifj. Horváth B.*, 1956. 61–67.

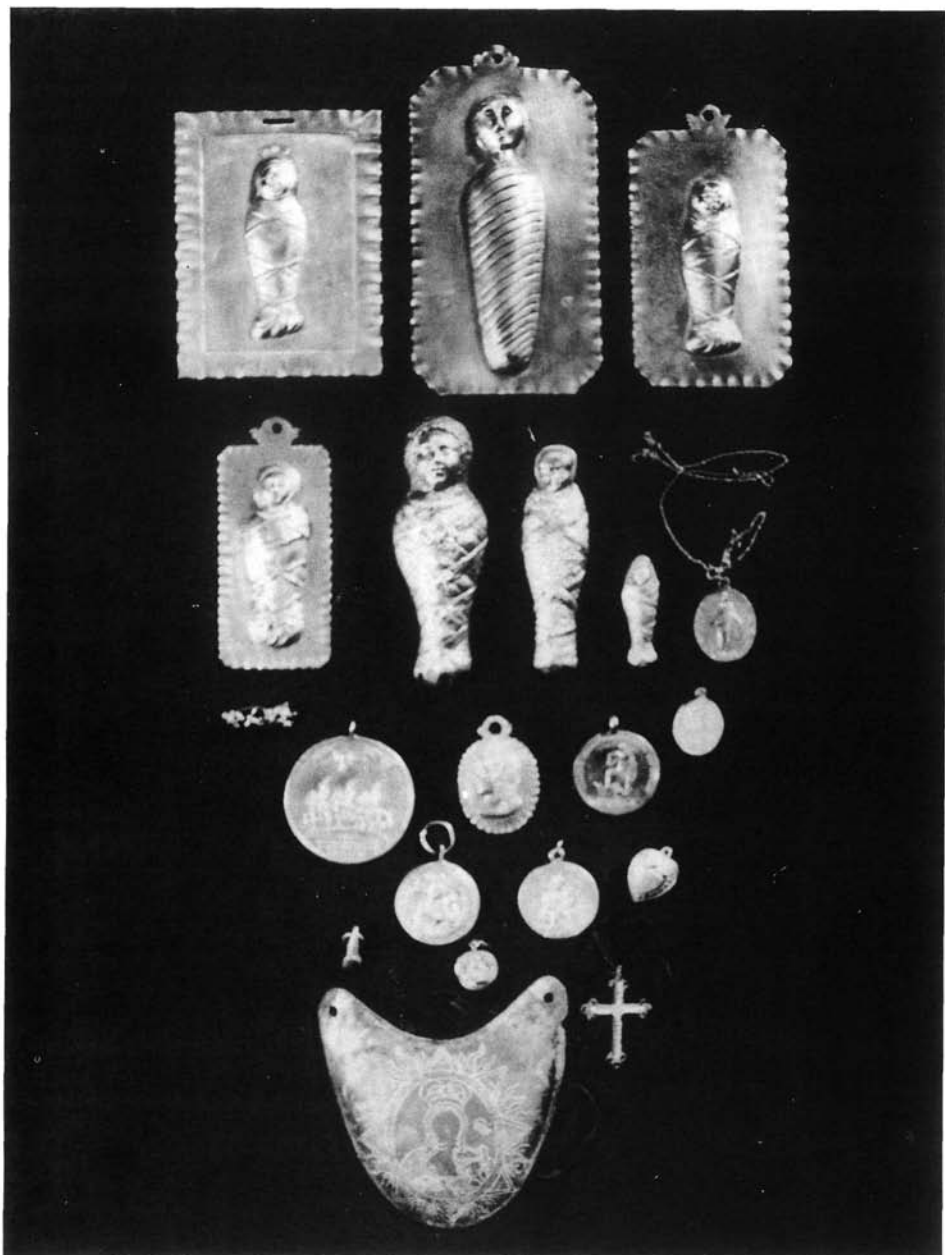
2. A kápolna a mai Széchenyi u. 12. sz. alatt, az egykori Vay-ház egyik földszinti termében működött. Az új templomot 1806-ban szentelték fel.

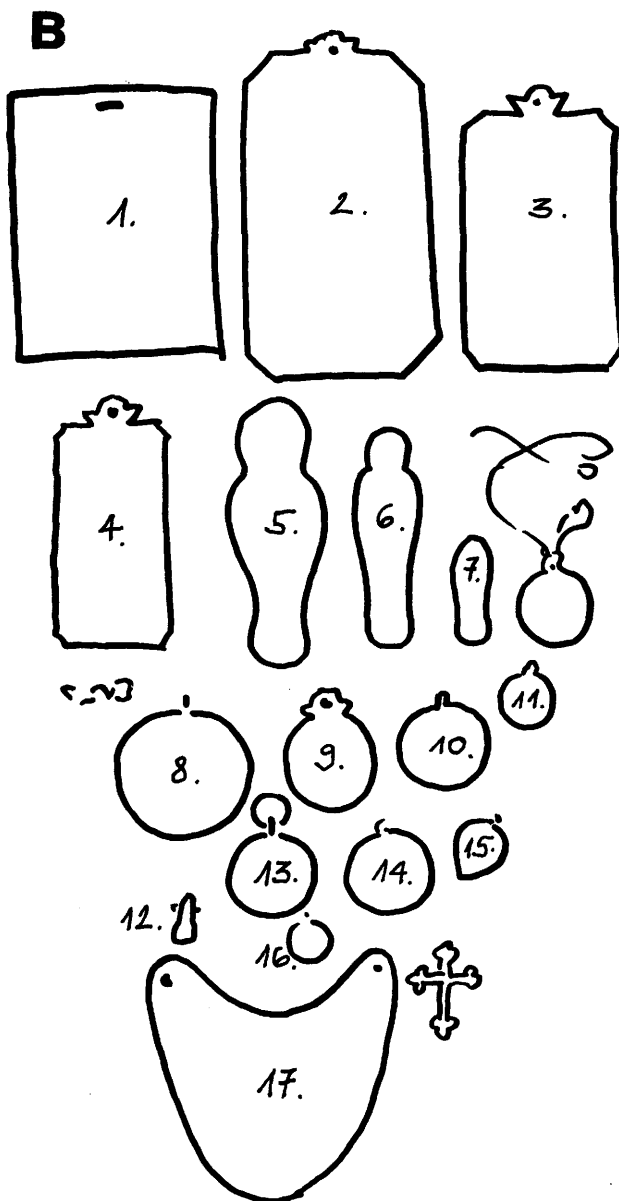
3. Máriát dicsőítő liturgikus szöveg részlete a Hymnologionból.

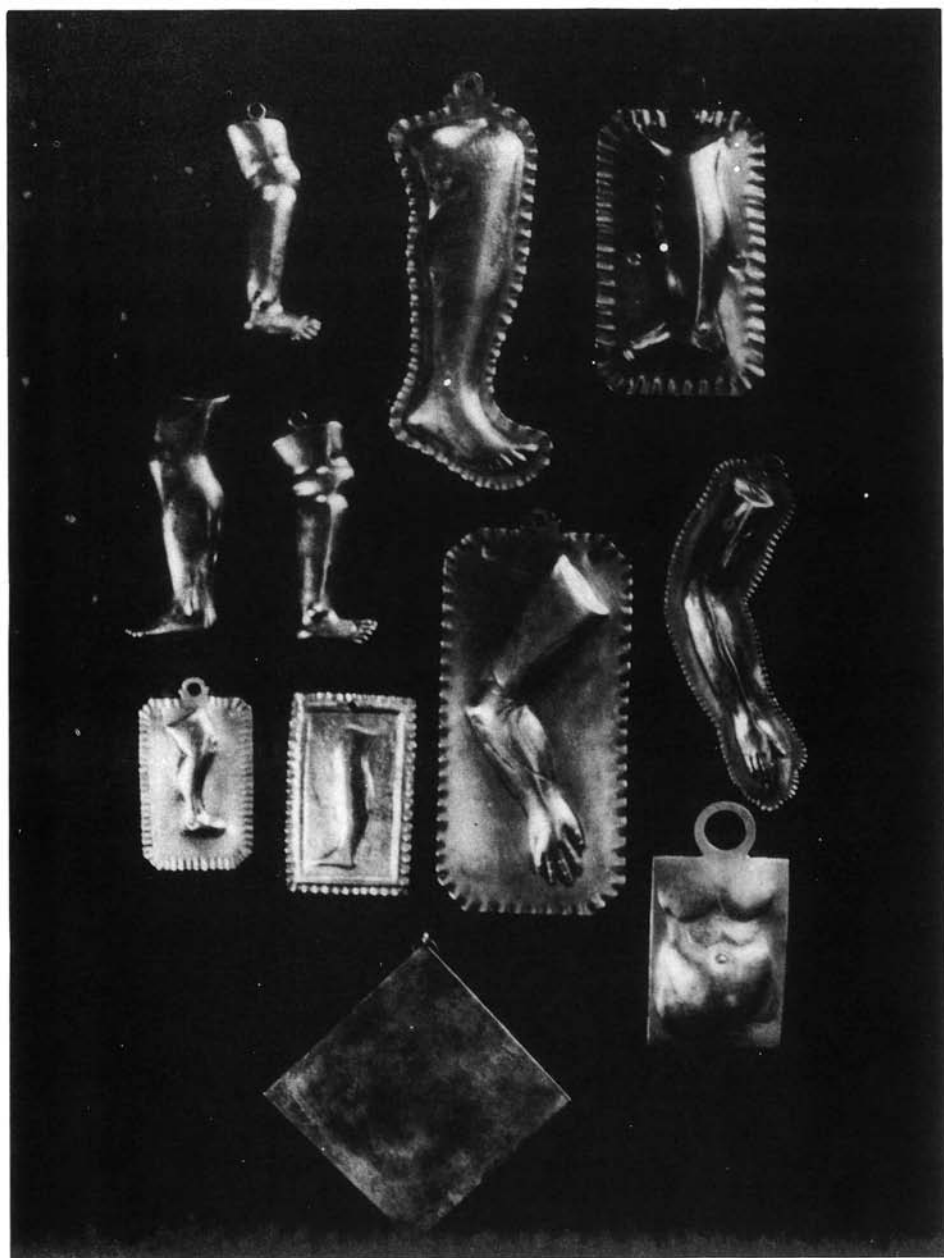

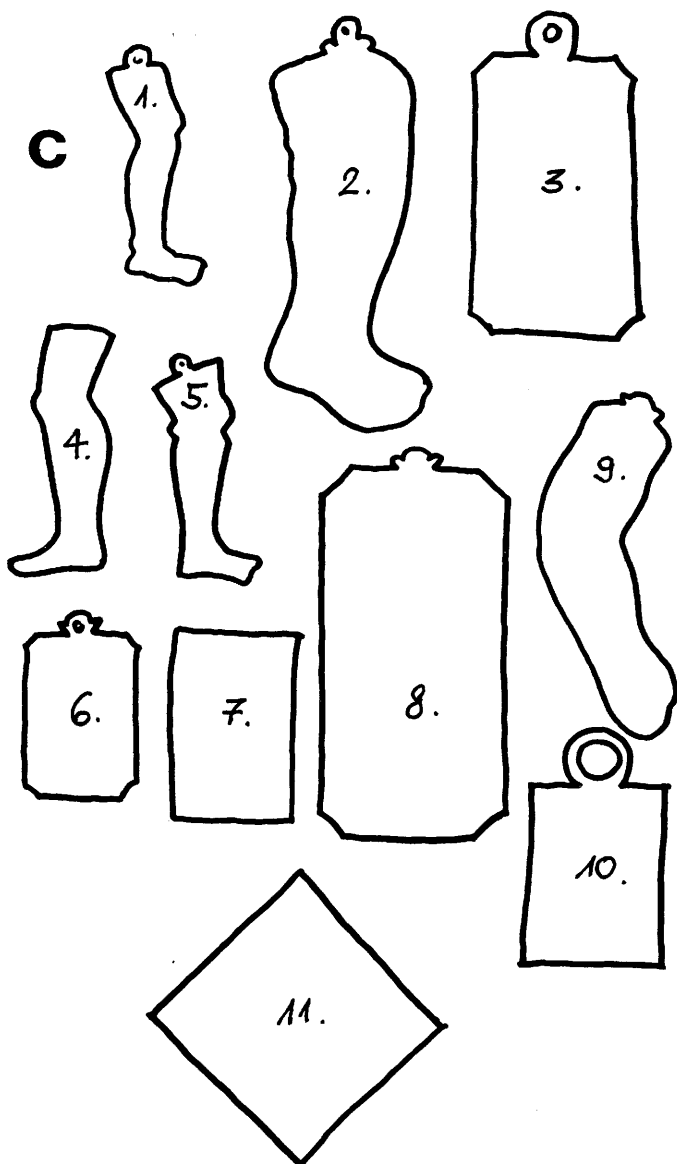
1–2. kép: 1. Szív, 10,1x7,7 Szombathy László (?); 2. Szív, 11,7x9 S^LZ; 3. Szív, 10,2x7,7 Munkács; 4. Szív, 11,3x8,2 TS 1837; 5. Szív, 10,2x8 DV (?); 6. Szív, 11,5x7,9; 7. Szív, 9,3x5,5; 8. Szív, 8x8 SZ. L. 1952. aug.; 9. Szív, 6,7x5,8; 10. Szív, 7,7x4,2; 11. Szív, 6x4,4; 12. Szív, 6,7x5,4; 13. Keresztelői érem, Buda (?) 1836; 14. Keresztelői érem, Buda (?) 1838; 15. Szív, 6x4,7; 16. Szív, 6,5x4,6 Hálám jeléül 1932. V. 1. CS. L. O.; 17. Kereszt, 5,5x3,2; 18. Szív, 1x1; 19. Szív, 7,3x4,5; 20. Szív, 4,6x3,5; 21. Gyűrű, átm. 1,2

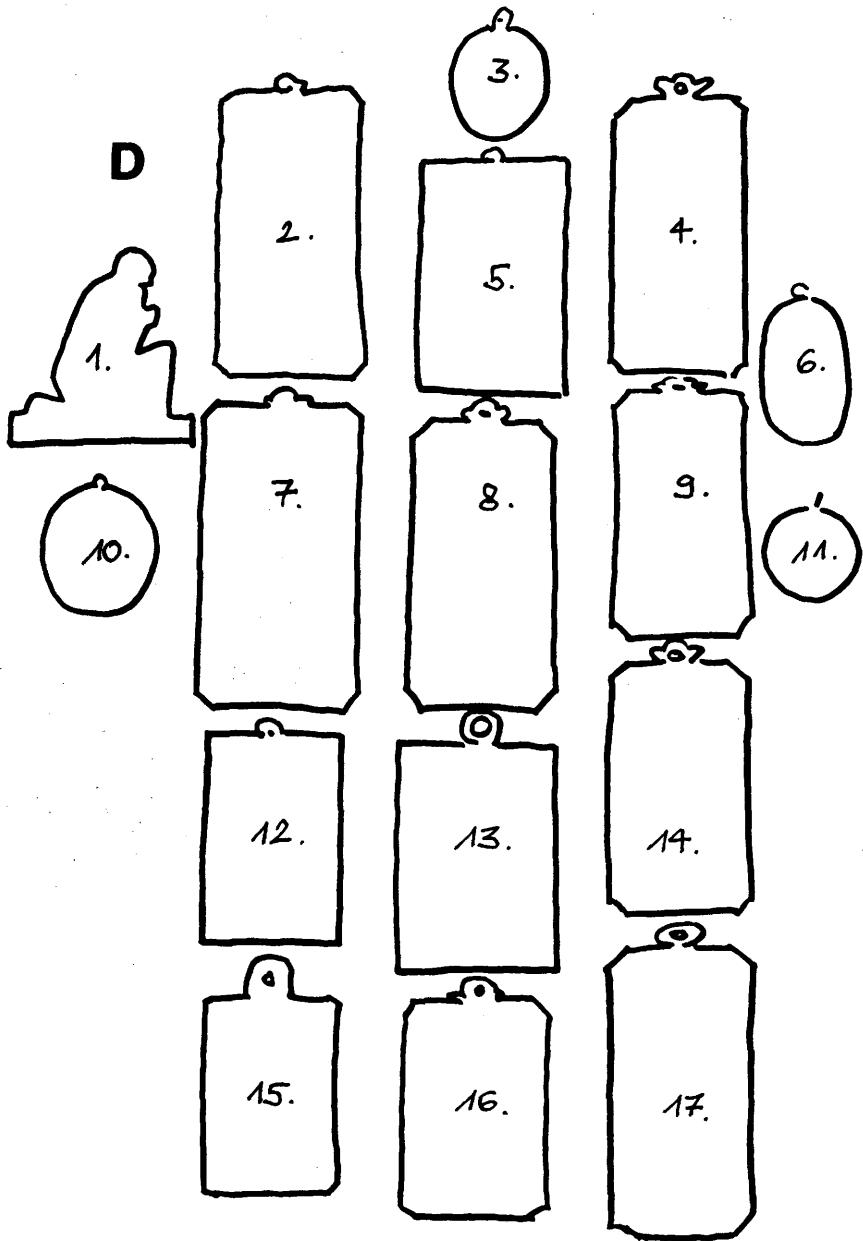
3-4. kép: 1. Csecsemő, 11x8,8; 2. Csecsemő, 13,8x7,8 Szeremley János (?); 3. Csecsemő, 10,8x6,5; 4. Csecsemő, 9,2x4,5; 5. Csecsemő, 11,2x7 TD Pest (?); 6. Csecsemő, m 9,3 Miklós 1935. III. 9.; 7. Csecsemő, m 4,5; 8. Szent Szövetség érem 1814. átm. 5,1; 9. Női fej, 4x3,3; 10. Mária Antonia 1793. érem 1793., átm. 2,5; 11. Alumínium érem, átm. 1,2; 12. Nyaklánc medállal; 13. Szt. Család érem, átm. 3,3; 14. Skapuláré érem; 15. Szív alakú medál, átm. 2; 16. Olvasóra való érem, átm. 1,3; 17. Pajzs, 10x10,5 előlapján vésett csensztohovai kegykép, hátlapján festett női vértanú képmása; 18. Kereszt, 5x3 zománcozott

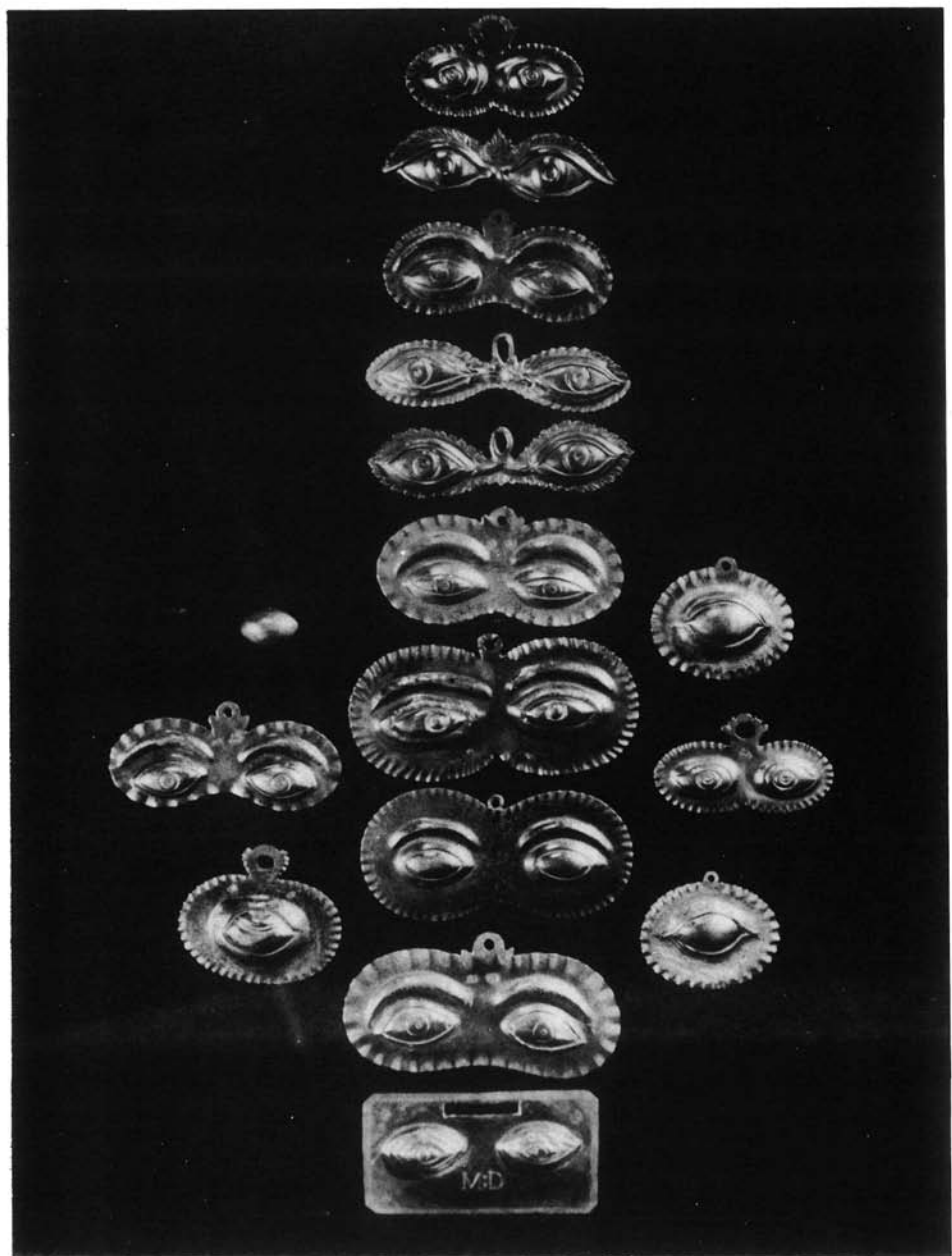

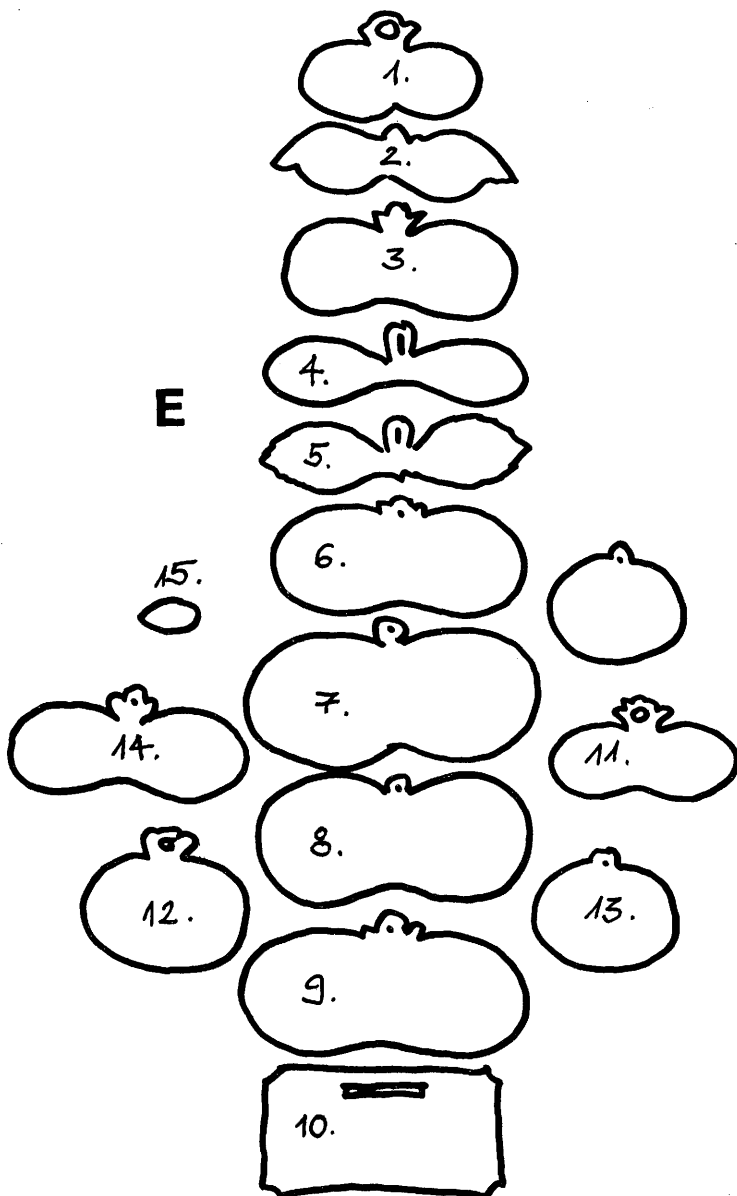
5-6. kép: 1. Láb, m 8; 2. Láb, m 18; 3. Láb, 10,5x6 Daniel Wachter, Késmárk; 4. Láb, m 9;
 5. Láb, m 8; 6. Láb, 6x4 SJ (?); 7. Láb, 7,5x4,5; 8. Kar, 13,7x7 Szombathy László, Miskolc;
 9. Kar, m 12,5 EL (?); 10. Törzs, 7x4,8; 11. Ezüstlap, 7,8x7,8

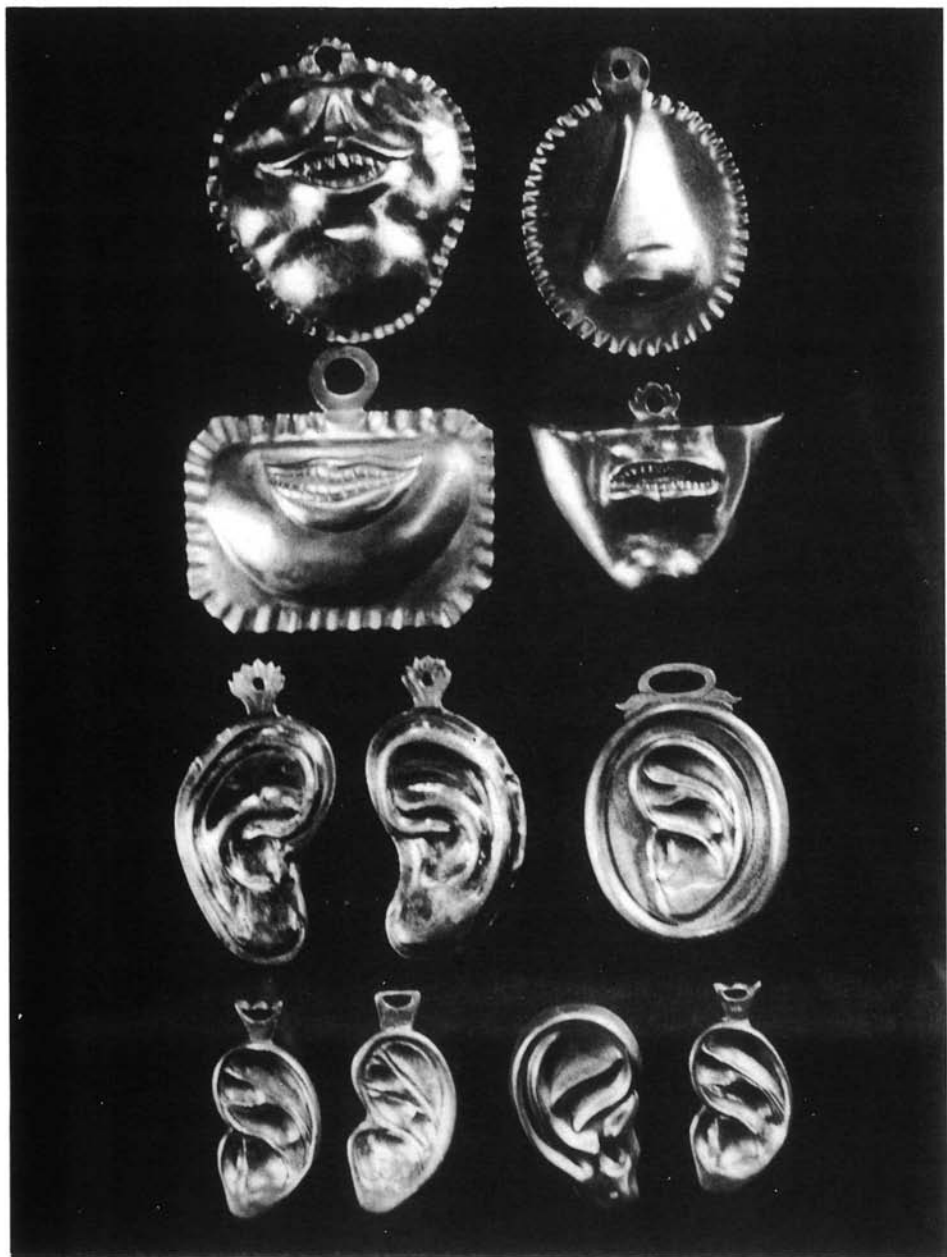

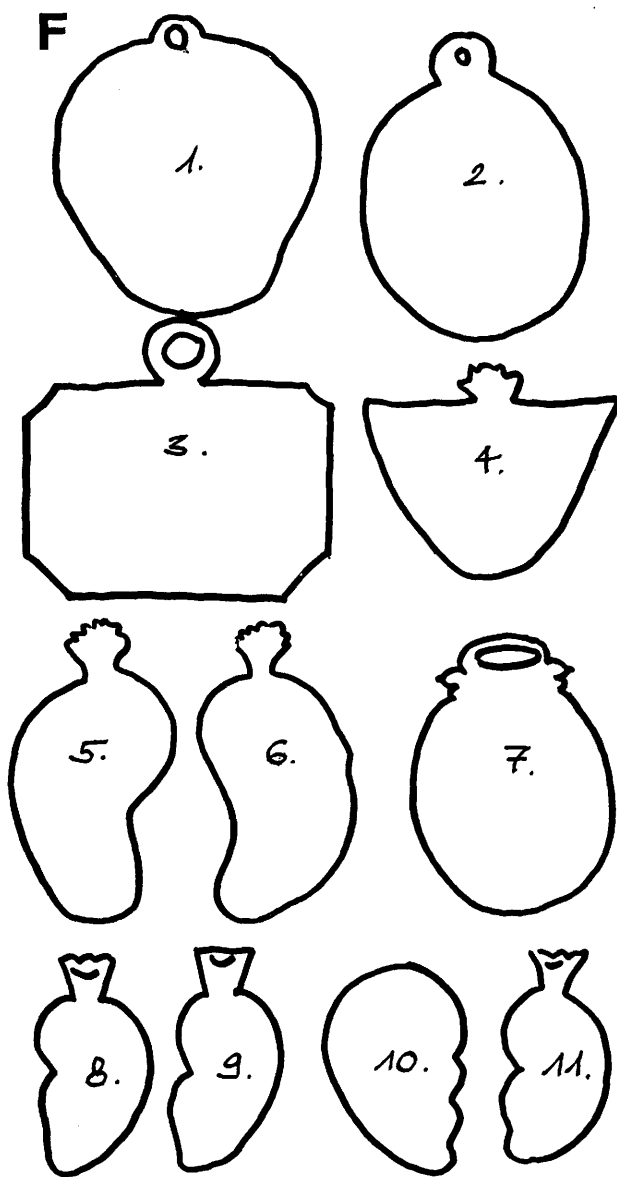
7–8. kép: 1. Térdelő női figura, 10x9 Pest, 1826.; 2. Női egész alak, 15,2x7,1 SI; 3. Arc, 6x4,5; 4. Női egész alak, 12x6,5; 5. Imádkozó női alak, 12,4x7; 6. Női fél alak, 7,5x4,4; 7. Női alak, 16x7,7 Kecskeméthy Nagy László (?); 8. Női egész alak, 15,8x7,3; 9. Férfi egész alak, 13,4x6,8 SN (?); 10. Kislány képmása, 6,6x5,1; 11. Gyermekképmás, átm. 4,4; 12. Térdeplő férfi, 10,9x6,6 Fűzy Sámuel; 13. Térdeplő hölgy, 12,5x7,6; 14. Férfi egész alak, 13,5x6,9; 15. Térdeplő fiú, 11,5x6,2 Dávid Károly (?); 16. Álló férfi, 11,7x7 Kecskeméthy Nagy László; 17. Női egész alak, 16x7 SI

9–10. kép: 1. Szempár, 2,7x7; 2. Szempár, 2,5x9 B.MAI. 1875.; 3. Szempár, 4x8,5 PS (?); 4. Szempár, 2,5x10 Johannes Gemza, Késmárk; 5. Szempár, 2,6x10,4 Josephus Kuhn, Sopron (?); 6. Szempár, 4,2x9,2 Szombathy László; 7. Szempár, 5,5x11,2; 8. Szempár, 5x10,5; 9. Szempár, 5x10,5 Szombathy László; 10. Szempár, 4,9x9,2 M.D. monogram; 11. Szempár, 4x7,2 BP; 12. Szempár, 4,2x6,3 SJ; 13. Szem, 4,6x5,5; 14. Szempár, 3,5x9 S^lZ; 15. Szemgolyó, 3,5x9

11–12. kép: 1. Száj, 7,8x6,6 Johannes Pasperger, Pest; 2. Orr, 7,7x5,5 Johannes Liebrich, Buda;
 3. Száj, 7x7,6; 4. Száj, 5,5x6,2; 5. Fül, 7,4x3,7 I_KK; 6. Fül, 7,4x3,6 LUSTIG; 7. Fül, 7x4,9;
 8. Fül, 5,2x2,5; 9. Fül, 5,4x2,5; 10. Fül, 5,5x3,3; 11. Fül, 5,2x2,5

Mind a hajóban, mind a fal mellé állított prozskinetáriumok előtt végeztek liturgikus, illetve paraliturgikus szertartásokat: Mária-ikonok esetében elsősorban az *Akathisztosz Hymnosz* szertartását, a *Parakliszt*, valamint különféle szentelmények megáldását. A miskolci ortodox templom gyakorlatában ez az a hely, ahol a hívek halottaikról való megemlékezésékként gyertyákat gyújtanak.

A Jankovics-féle berendezési koncepció az említett ikont kitüntetett környezetbe helyezi, a kor devocionális gyakorlatának és felfogásának megfelelően a tér más fontos pontjaihoz méltó dekoratív környezetbe ágyazza.

A keskeny, magas építményt két, volutás lábazatra állított karcsú oszlop keretezi, mely fölött fogazott, volutás párkány ül. Az oszlopok testén gazdag füzérdísz csavarodik, ez ismétlődik a képszerszerű lábazon is. Az oromzat gazdag kiképzésű akantuszleveles volutákból, sugárkévés, felhőkkel övezett „istenszemből” és az egész kompozíciót lezáró párnára helyezett hasított koronából komponált. A retabulumszerű hátfal lábazati zónájában babérfüzéres keretbe foglalt kör alakú Szt. József kép található. A kifejezetten nyugati téma szokatlan megjelenését talán a türelmi rendeletet kibocsátó II. József császár iránti tisztelet és hála indokolja. A kegyképet is magába foglaló hátlap szalagfonatos copf keretelésű; fölül hullámos, alul tört ívű lezárást kap. A keretmező fölött, a párkányzat magasságában bonyolult, a centrumban összefogott füzéreköteg és csokormotívum helyezkedik el. A kompozíciót mindkét oldalon többszörösen tört ívvel záródó, volutáikon díszvázákkal ékesített, dúsan faragott oldalmezők bővítik, melyek az alattuk elhelyezkedő *sztaszidionok* (ülőpadok) párkányára támaszkodnak. Az egész építmény dekorativitását a plasztikán túl fokozza az aranyozott faragványok és a zöldre fémszínezett háttér kontrasztja.

Az említett szalagfonatos keretelésű mezőben *lambrequines*, szétnyitott függönyű *baldachin* látható, mely alatt két, mozgalmas gesztusokkal megfestett angyal tartja az ezüstborítású ikon finoman faragott, aranyozott keskeny fakeretét, amely egyben arra is szolgál, hogy az ikon besüllyesztésére kifűrészelt nyílás peremét elfedje.

A képmező bal alsó sarkában arannyal írott felirat emlékezik meg a készítettéről, a moszchopoliszi Jorgosz Koisszióriuról, megemlítve a munka befejezésének idejét (1807) is.⁴

A kisméretű kegykép kartusokból és ívekből álló keretmezőjében imádkozó testtartásban, fél alakkal ábrázolja Máriát; kibontott hajjal, fejét jobbra hajtva tekint keresztre feszített fiára. A feszület stílizált Golgotán áll, a kereszt az orosz szokástól eltérően kettős, alsó ferde lábtartója hiányzik. A meglehetősen szerény eszközökkel megfestett, provinciális műhelyre valló munka alsó mezőjében egyházi szláv nyelvű felirat és orosz cári címer látható. A felirat szövege magyar fordításban így hangzik: „A leg-tisztább Istenszülő ahtirszki képének ábrázolása”. Az ikonon lévő rövidítések görög (MP ΘΥ) és cirill (IC XC, IH LI) betűsek. A merevítetlen puhafa deszkára olajfestéssel festett ikon hátoldalán görög kurzív felirat örökíti meg az adományozó, Mihail Tziatzia nevét.⁵ Ez a szöveg egyben komoly kétségeket támaszt az uralkodói adományról szóló, mai napig élő kegyes hagyományt illetően.

Az ikon szerény kvalitását feledteti az azt borító remekmű aranyozott ezüst *oklad*. Az ikon rajzát hűen követő borítás remek ötvösmunka. Minden biztonnal orosz műhelyben készült. Magas szintű technikai megoldások jellemzik; finom trébelés, érzékenyen megmunkált ornamentika, a sima, domború és poncolt-véssett felületek összhang-

4. A teljes felirat szövege: „A jelen trónt készíttette és aranyoztatta a moszchopoliszi Koisszióriur, felesége Eszter és szülei örök emlékére. Miskolc, 1807. április.”

5. A teljes felirat szövege: „A miskolci egyháznak felajánlotta (ezt az ikont) Mihail Tziatzia úr a következőkért: Nikolaosz, Katharina, Lazarosz, Maria, Kalia.” Ezúton mondok köszönetet dr. Baán Istvánnak, mindkét felirat lefordításáért.

ja, jó minőségű tűzaranyozás. Az oklad sajnos jelzetlen, így készítőjéről semmit sem tudunk. Elképzelhető, hogy nem is maga az ikon, hanem a drága oklad került a cárnő ajándékként a miskolci templom tulajdonába.

Az ikont jelenleg kilencvenhárom kisebb-nagyobb fogadalmi ajándék, ezüst votiv tábla veszi körül. A votivok közül a legrégebbiek a 19. század elejéről, a legkésőbbiek századunk harmincas éveiből származnak. A táblácskákat vagy az ikon közvetlen környezetében, vagy a szalagfonatos copfkereten, selyemszalagokkal felfüggesztve, apró szögekre akasztva helyezték el.

Az ezüsből, vagy más drága anyagból készült fogadalmi ajándékok felajánlásának szokása ebben a formában nyugati eredetű, de régóta ismeretes az ortodox vallású népek körében is.⁶ Ide sorolhatók még az ugyancsak devóciós szándékkal készített ikonborítók, az egyes ikonokat díszítő, a festett testrészeket borító ezüst kezek és lábak, valamint koronák.⁷ Sok esetben profán tárgyakat ajánlottak fel, mint pl. zsebórát, óraláncot, rendjeleket, kitüntetések. A votiv ajándékok többsége az ajándékozó hálaát fejezi ki, de tudunk kérő szándékkal felajánlott tárgyakról is. Hasonló gesztust fejeznek ki olykor az ortodox templomok díszes olajmécsei, sőt az azok használatához vásárolt és felajánlott olaj maga is. Rendkívüli népszerűségnek örvendtek a viasz offerek is, azonban ezekkel itt nem kívánunk foglalkozni.

Görög búcsújáróhelyeken gyakran az ereklyetartó szekrények összefüggő ezüstburkolataként láthatjuk a szorosán egymás mellé illesztett apró ezüstlemezeket.⁸ Ugyanitt előfordulnak egészen különös típusok is, mint pl. ezüst hajómodellek, vagy ugyancsak ezüsből készült, narancsfát utánzó kandeláber.⁹

A miskolci kegykép mellett elhelyezett *tammák* az ábrázolt szimbólumok alapján az alábbi csoportokba sorolhatók:

1. szívformák,
2. csecsemő-, illetve pólyásgyermek-figurák,
3. végtagok (kezek, lábak); törzs,
4. egész vagy fél alakos férfi és női alakok, arcok,
5. szemek, szempárok,
6. fülek, fogak,
7. egyéb: keresztelői érmek, láncra való érmek és medálok, jegygyűrűk, keresztetek, nemesfémlapok, skapulárek, korall és gyöngy ékszerek.

A miskolci *tammák* különböző műhelyekben készültek és adományozóik között idegeneket, ideiglenesen a városban tartózkodókat is sejthetünk, sőt más vallásúakat is – elsősorban római katolikusokat, akik skapulárekát helyeztek el a proskinetáron faragványain.¹⁰

A votivok készítése helye számszerűleg kevés esetben határozható meg biztonsággal. Hasonló a helyzet az ötvösökkel is. Ennek oka a gyakori tisztítással járó nagyfokú kopás, mely az ötvösjegyeket a legtöbb esetben feloldhatatlanná tette. Származási helyként legtöbbször Pest, Buda, Miskolc városjegye ismerhető fel, de van késmárki, soproni, munkácsi jelzésű darab is.¹¹ A pesti mesterek nevei közül elsősorban a Paspergerdinasztia műhelyében dolgozó János érdemel külön említést, aki a magyarországi orto-

6. Ilyen koronák (összesen 5 db) díszítik az ikonosztázion négy alapképét.

7. Kriss, R. 1955. 1.

8. Kriss, R. 1955. 71, 72, 80.

9. Kriss, R. 1955. 36–37., 209–210.

10. Itt jegyezzük meg, hogy a kegykép előtti íves kovácsoltvas rács gyertyatartói szintén a devóciós gyakorlatot szolgálta, egyben fölveti a viasz offenálas szokásának egykori meglétét is.

11. Kőszeghy E., 1936. 160., 226–227., 337.

dox templomok számára igen sokat dolgozott és rendkívül sokféle liturgikus rendeltetésű ötvösművet készített.¹²

A budaiak közül Liebrich János munkája, egy orrot formázó votív tárgy volt identifikálható.¹³ Budai ötvösökről szólva meg kell említeni az egykori óbudai céh zsidó mestereit, akiknek munkájával közeli rokonságot mutat a kollekción két filigrános foglalatú keresztelői érme.¹⁴

Számunkra különösen fontos tanulságokkal járt az anyag átvizsgálása a miskolci ötvösök szempontjából. A szakirodalom igen kevés azonosítható miskolci mestert, vagy általuk készített tárgyat ismer. Szombati Ferenc kisméretű füstölőjét, melyet Kőszeghy Elemér is említ, ma a Magyar Ortodox Egyházi Múzeum őrzi.¹⁵ Az 1820. évi összeírásban Szombathy László nevével találkozunk, aki az első helyen szerepel a Miskolcon dolgozó mesterek lajstromában.¹⁶ A votívok között négy, viszonylag tisztán olvasható mesterjeggyel ellátott munkája (szív, kar és két szempár) található. Az említett összeírásban szereplő többi mester közül Szeremley János, Kecskeméthy Nagy László, Füzy Sámuel jegyei ismerhetők fel néhány darabon. Kevésbé tisztán felismerhető jeggyel ellátott votívban (térdelő fiúalak) Dávid Károly munkáját sejthetjük.¹⁷

Az ókortól napjainkig élő szokás ölt formát a votív ajándékok készítésének és felajánlásának gyakorlatában. Az egyént, vagy a közösséget fenyegető csapások (járványok, háborúk, az utazókra leselkedő veszélyek, betegségek, gyermektelenség stb.), illetve az azoktól való megszabadulás miatt tett fogadalom változatos formában jelentkező megnyilvánulásai Európa-szerte fellelhetők. A kegykép- és ereklyekultusz velejáróiként megjelenő tárgyak a népi vallásosság objektumai és az egyes művészeti műfajok sokszor periférikus produktumai. Az ún. magas művészet alkotásainak környezetében való megjelenésük, más műtárgyak jelentésével való azonosulásuk – sőt, azok jelentését hangsúlyozó szerepük által válnak több szempontból is figyelemre méltó tárgyi dokumentumokká.

12. P. Brestyánszky I., 1977. 60–62., 303–316.; Kőszeghy E., 1936. 71., 73., 74.

13. Kőszeghy E., 1936. 61.

14. P. Brestyánszky I., 1957. 54.

15. Kőszeghy E., 1936. 223.

16. Tóth P., 1983. 89.

17. Tóth P., 1983. 88–89.

IRODALOM

- P. Brestyánszky I.*,
1977. A pest-budai ötvösség. Budapest.
- ifj. *Horváth B.*,
1956. A miskolci görögkeleti templom építésének története. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 61–67. Miskolc.
- Kószeghy E.*,
1936. Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. Budapest.
- Kriss R., Kriss-Heinrich, H.*
1955. Peregrinatio Neohellenika. Wien
- Tóth P.*,
1983. Borsodi és miskolci ötvösök mesterjegyei 1820-ból. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 84–89. Miskolc

„TAMMATA” SILBERNE VOTIVGEGENSTÄNDE DER MISKOLCER ORTODOXEN KIRCHE

(Auszug)

In der von den Griechen gegründeten orthodoxen Kirche von Miskolc ist in dem an der nördlichen Seitenwand des Schiffes stehenden reich verzierten barocken Aufbau eine wertvolle, mit Silberüberzug versehene Ikone der Mutter Gottes zu sehen. Neben der Ikone befinden sich etwa einhundert, zum großen Teil aus Silber gefertigte Gelöbnisgegenstände, Votivtafeln (griech. Tamma, Mz. Tammata). Die Goldschmiedezeichen der Gegenstände sind zum kleineren Teil identifizierbar. Unter den Herstellern sind nicht nur pester und budaer Goldschmiede, sondern es kommen auch wegen fehlender bis heute erhaltener Arbeiten unbekanntere miskolcer Meister vor. Die Studie ergänzt die Angaben der vor kurzem gefundenen Archivadokumente, da sie das Schaffen einiger der oben erwähnten Meister mit Gegenständen zu dokumentieren versucht. Das zum Kreis der Gnadenbilder und des Reliquienkultus gehörende Gegenstandsensemble repräsentiert die Verbindung zwischen dem Volksglauben und dem provinziellen Kunsthandwerk, ist eine deren charakteristischen Erscheinungsformen.

László Kárpáti